

Inhoud

Het beloofde land

Naar de Boeren 11

Groendraai 30

Swaelvlei 45

Droë Fontein 64

Het dorp 76

Het Roggeveld 89

In Afrika

De Beira-corridor 109

In de stenen stad 139

Terug naar het land 153

Vliegflisten 173

Geheim toerisme 202

Ressano Garcia 212

Een dodendans 231

Naar de Boeren

Ik logeer bij Eva Landman en Sophie is haar bediende. Sophie draagt een witte alpinopet, haar lach maakt haar wangen nog boller. Ze lacht als ze stoft, ze lacht als ze dweilt, ze lacht om haar buik die zo dik is dat ze liggend onder kasten en tafels moet soppen. Om elke voet een plastic zak – ze wil haar schoenen sparen – een lap in haar handen, zwemt ze als een kikker over de vloer. Eva's planken glimmen.

Sophie houdt van Eva, ze noemt haar *Madam*. Eva zegt *Mom*. Eigenlijk heet ze Magxa, dat betekent Schouder.

'Hoe spel je dat?'

'Vergeet mijn echte naam, daar hebben jullie witten geen oor voor.' Ze lapt schaterend door. Haar billen zijn een buffet. Ze danst door de kamers en het is een wonder dat ze niets breekt, want het huis puilt uit van de beeldjes, fotolijsten en schelpen. Eva houdt van vol en van zachte, zoete kleuren. Sophie ook, ze streelt elk frutsel met haar stofdoek: 'Is het niet mooi? Wat heeft ze een smaak.'

Ik lig lui op de bank, lees *Die Burger* en knip de onzin uit. Sophie kijkt toe en wacht op de snippers. Waar ze net geweest is mag het niet meer vuil.

Twee keer in de week om halfnegen staat ze voor Eva's deur. Ze is om kwart voor vijf opgestaan, verlaat om halfzes haar huis, loopt twintig minuten naar de bushalte, rijdt een halfuur door haar township, loopt nog een stuk naar het station en neemt de trein naar Kaapstad. Om tien voor acht komt ze

daar aan en stapt in de bus naar Kampsbaai. Om halfnegen schalt haar lach door de brievenbus.

‘Sophie, doe je dat elke dag?’

‘Vijf dagen in de week. Ik werk voor drie mensen: twee dagen voor Eva, twee dagen voor Bobby, één dag voor Mario, een Italiaan. ’s Middags ga ik weer naar huis en maak avondeten voor mijn dochter. Om halftien naar bed. Dat is mijn leven.’

‘Vertel eens over de trein.’

‘De trein? De trein is het smerigste ding in mijn leven. Altijd vuil, altijd vol. Ze rijden alleen ’s morgens en ’s avonds. Wil ik eerder naar huis, dan moet ik met de bus. Van lokasie tot lokasie. Ik woon in Khayelitsha, in de laatste rij huisjes. Daar stopt geen trein, geen bus. Er zijn geen winkels, er is geen bakker, geen slager, geen kruidenier, niets. Ik doe mijn boodschappen in Kaapstad. Elke dag reis ik met een zware tas en met mijn dochter, die in de Bokaap naar school gaat, op een kleurlingenschool gelukkig, ze is zwart maar ze mag nu toch bij de kleurlingen. Ze zit in de eerste klas en weet al meer dan een zwart kind in de vijfde. Zwarte scholen zijn slecht.’

‘De trein, vertel me over de trein.’

‘De trein is vol, ik moet altijd staan. Mijn suiker scheurt in het gedrang. Van mijn eieren breekt de helft. Er zitten altijd schilfers in mijn omelet. Een vrouw die een ruit in Kaapstad had gekocht, kwam terug met een krant vol scherven. Zo reizen wij. De jongens in de trein roken *dagga*, ’s morgens om halfzeven al, uit een flessenhals. Ze tieren als dronkemannen. Er is geen politie, niemand controleert de kaartjes. Ik moet altijd staan. Zij zitten, roken en knippen met hun messen en betalen niet voor de trein. Ik wel, 28,50 rand per maand. Bij Mario verdien ik vijftien rand per dag. Eva is *a very good white*, ze betaalt mijn huis af, tweehonderd rand

per maand. Ze is als een moeder voor me, zonder haar had ik geen huis. Ze mag het alleen nog niet zien. De muren zijn ruw, geen plafond, geen stopcontacten in de slaapkamer. Een kleine eetkamer, keuken, badkamer, een wc en een binnenplaats van tien bij tien voet. Ik wil niet ondankbaar zijn, maar het dak is van asbest, geen ventilatie, het is klam en als het regent hangen de druppels aan de binnenkant. Ik noem het een stal. Maar ik ben blij dat ik het heb. Want elke dag komen ze bij honderden uit de Transkei. Er zijn geen huizen meer. Ze wonen onder zinkplaten en in dozen. Ik wou licht in de slaapkamer, want mijn dochter moet huiswerk maken, maar ze zeiden: doe je gordijn open. We moeten het doen met de straatverlichting die 's nachts altijd brandt. Ze is de dochter van mijn zuster. Ik voed haar op want ik verdien het meeste geld.'

'En met haar zit je in de trein?'

'Sta. Ik druk haar tegen me aan. Zo vast als ik kan, ze mag niet horen of zien wat er in de trein gebeurt. Dat vreselijke gevloek. Ik heb altijd een bijbel bij me om haar uit voor te lezen als we op een station moeten wachten. Ik doe geen stap zonder mijn bijbel en zonder mijn mes.'

'Een mes?'

'Ja, wil je het zien?' Ze rent de trap af, naar haar tas die nog bij de voordeur staat. Ze komt hijgend terug met een kleine stiletto waarvan het mes maar met moeite naar buiten schiet.

'Als het gevaarlijk wordt, houd ik hem altijd aan de binnenkant van mijn hand. Met de punt eruit, hier, zo, tegen mijn pols. Ik bewaar hem in het zijvak van mijn tas.' Ze laat zien hoe ze in één tel het mes uit het zijvak trekt, zwaait ermee in het rond en prikt in denkbeeldige belagers. 'Als ze kwaad willen steek ik, zoef, zoef.' Sophie springt als een kungfu-vechter in het rond. 'Daar een jaap over je wangen, en jij verkrachter, ik snij je ding eraf.' Haar lach is een verbeterde trek,

haar vuist wit gebald. Ze houdt het mes een paar centimeter voor mijn gezicht.

‘Soms, als ik de trein uitstap, is mijn jurk vies van iets. Op het station staan de vrouwen vaak hun kleren schoon te vegen. De mannen rijen tegen ons op, open en bloot. Heus, dat doen ze, dat doen ze, zwarte mannen gedragen zich als beesten. Kon de bus maar bij het station stoppen, nu moet ik in Khayelitsha dat hele stuk lopen. Mensen worden daar vaak beroofd. Je ziet schoenen langs de weg, lege tassen, portemonnees, een verscheurde jurk. Vooral vrouwen worden beroofd. Zo gedragen zwarte mensen zich. Het is triest, zo triest, de trein is zo triest. Mijn kleintje mag nooit alleen reizen. Wij zwarte mensen zijn niet allemaal hetzelfde, wij hebben niet allemaal manieren geleerd. Veel zijn onopgevoed. Ik weet niet hoe dat moet aflopen. De meesten hebben nooit gewerkt. Wie zal ze later moeten voeden en betalen? Mensen met school zullen misschien van de veranderingen profiteren, maar de meeste jongens hebben niets geleerd. Daar zie ik geen toekomst voor. Ze hitsen ons op: *Stay away, stay away, don't go to work*. Het zijn slechte mensen. Want als ik hongerig thuis zit, wat gebeurt er dan? Zullen ze mij een stuk brood geven? Zij zullen mijn dochter niets leren.

Ze willen dat we de trein boycotten. Ze maken de deuren van de trein kapot, zodat we allemaal door het raam naar buiten of naar binnen moeten.’

Ze doet voor hoe ze zich door het coupéraam wurmt, gaat met haar buik op een stoel liggen en zwaait met armen en benen. ‘Zo wring ik me eruit. Binnen duwen, buiten trekken. Een maand geleden, de dag voor Goede Vrijdag, waren de deuren weer kapot. We moesten er aan de railskant uit, op het perron drongen anderen alweer naar binnen. De vrouw voor mij is toen door een trein gegrepen. Haar hoofd eraf. Arme mevrouw Mbalo. We hebben in de bus gecollecteerd voor haar begrafenis.’

Sophie spartelt nog steeds op de stoel, haar hoofd ter hoogte van mijn sokken. Ik lig nog steeds op de bank, mijn neus op haar in plastic gestoken voeten. Ze kijkt me hulpeloos aan, wiebelt gevaarlijk, de stoel kiepert om. Haar vet breekt haar val en ook een stenen pop. We zoeken lijm. Samen plakken we het monster. 'Ze is gek op die pop. Ik moet het tegen haar zeggen, ik moet het zeggen.'

'Ze zal het niet merken,' zeg ik.

'Nee, het moet, ze vertrouwt mij, ik vertrouw haar. De meeste witten vertrouwen ons niet. Wij zijn vreemden voor de blanken, vreemden in hun keuken, vreemden in hun huiskamer, vreemden in hun tuin. Ze weten niets van ons. Maar zij zijn geen vreemden voor mij. Ik weet precies hoe ze denken. Als ik iets breek dan vinden ze mij een luie, onbetrouwbare zwarte, dat weet ik. Dus moet ik extra eerlijk zijn.'

'Haat je ze niet?'

'O nee, ik houd van de witte mensen voor wie ik werk. Ik vertrouw ze meer dan mijn eigen mensen. Vroeger werkte ik voor meneer Nigel. Ik had een sleutel van zijn huis en op een dag is er ingebroken. De burens zeiden dat ik de sleutel aan de dieven had gegeven.' Ze gaat op een stoel staan, doet voor hoe de dieven een raampje forceerden om bij de deurknip te komen. Weer wiebelt ze, dit keer houd ik haar vast. 'Meneer Nigel geloofde de burens. Mijn hart was gebroken. Ja, meneer Nigel haat ik. Van mij mogen ze hem platdrukken in de trein. Maar meneer Nigel is wit en hoeft nooit naar de lokasie. Ik haat hem, ik haat hem.'

'Misschien wordt het beter als de zwarten het land regeren?'

Ze lacht me uit. 'Ja, ja, als dat gebeurt ben ik allang dood. Misschien verandert er wat, maar ik ben bang dat meneer Mandela alleen maar zijn eigen maag en de magen van zijn familie vult. Ik heb geen vertrouwen in mijn eigen mensen. De enige die ik vertrouw is Eva.'

‘Weet Eva wat er in de trein gebeurt?’

‘Nee, en je mag het haar niet vertellen. Ze zou zich schamen.’

Een dag later rijd ik met Eva in de auto richting Karoo. Borden wijzen naar Khayelitsha. Ik durf haar niet te vragen bij Sophie langs te gaan.

‘Wat betekent Khayelitsha eigenlijk?’

‘Gelukkige woning,’ zeg Eva.

Ik kijk links en rechts naar de krotten. Eva kijkt star voor zich uit.

Eva Landman is een Afrikaner. Ze heeft me uitgenodigd haar familie te bezoeken. Moeder, broers, zus, ooms en tantes, neven en nichten, echt en aangetrouwd.

De Landmans wonen al negen generaties in Zuid-Afrika. Eind zeventiende eeuw sprong haar stamvader, een matroos op koers naar Oost-Indië, bij de Kaap van boord. Toen hij aan wal kwam, kuste hij de grond en zei: ‘Vanaf nu ben ik een landman.’ Hij meldde zich bij de Compagnie en vestigde zich een paar jaar later als Vrijburgher in een vruchtbare vallei in het Kaapland. Hij plantte wijnstokken en schreef zijn nieuwe naam in de Statenbijbel: Libertas Landman.

De wijngaard verdween onder een groeiende stad. Eva’s tak trok naar de Karoo, het grote binnenlandse plateau in het midden van de Kaapprovincie. Karoo is een woord van de Khoikoi (Hottentotten) en betekent droog of onvruchtbaar. De grond is rijk, maar de droogte laat er weinig groeien. Het merendeel van de bewoners zijn Afrikaner schapenboeren. De mensen uit de stad noemen ze rauw en conservatief.

Er is vrijwel geen dorp in de Karoo of er woont een Landman. De windversleten heuvels (koppies), bergketens en droge rivieren bakenen hun landerijen af. Overal zullen we wel-

kom zijn, ook bij verwanten die Eva nooit heeft gezien, want haar familie laat zich leiden door Hebrëeën 13:2: 'Vergeet die gasvrijheid nie, want daar deur het sommige sonder om dit te weet engele as gaste geherberg.'

Eva's familie boert al tweehonderd jaar in de Karoo en elke man eert in zijn naam stamvader Libertas. Geen oudste zoon is aan het land ontsnapt. Eva zegt dat je het aan haar bouw kunt zien: armen die het dolste schaap kunnen keren, klipharde nagels en een gelooide huid van generaties werken in het open veld. Een voordeel in haar vak, vindt Eva, want ze is arts. Ze haalt bij nacht en ontij de dwarste baby's.

Ik ken Eva uit Nederland. Ze werkte aan haar proefschrift in Leiden. We vertaalden samen Afrikaanse poëzie. Ze was dertien jaar ouder en we raakten innig bevriend.

Na haar promotie keerde ze terug en begon een praktijk in Kaapstad. Zeventien jaar hebben we elkaar niet gezien, voor het laatst in Stellenbosch, het universiteitsdorp nabij Kaapstad waar ik in 1973 een paar maanden studeerde. Doctor Landman was toen een gezeten burgeres geworden. Het contact was moeizaam, toch zijn we altijd blijven schrijven. Naar Nederland wilde ze nooit meer toe. Ze heeft er een hekel aan altijd rekening en verantwoording voor haar land te moeten afleggen. 'In Holland zagen ze me als vertegenwoordiger van een regime, nooit als mens. Ik ging er dingen verdedigen waar ik niet achter stond.'

In het voorjaar van 1990 krijg ik na vele weigeringen voor het eerst weer een visum voor Zuid-Afrika. Verboden politieke partijen zijn gelegaliseerd, Nelson Mandela is vrijgelaten. Witte en zwarte leiders praten met elkaar. In de steden ontstaan 'grijze gebieden', witte straten en huizen krijgen meer kleur. Maar er woedt ook opstand in het land. In Zuid-Natal vechten de Impi's van Mangosothu Buthelezi tegen de comrades van Nelson Mandela. Tegenstanders gaan elkaar met

kapmessen en speren te lijf. Mensen, huizen en scholen worden in brand gestoken. De armoe in de zwarte woonwijken van Natal is de grootste in het land. Geen partij weet het geweld te keren. Een burgeroorlog dreigt.

Ook de blanken staan tegenover elkaar. De conservatieven verzetten zich tegen de machtsdelingpolitiek van president Frederik de Klerk. Extremisten roepen op tot gewapend verzet. In Pretoria is een legerdepot beroofd en in Transvaal wapperen de vlaggen met de pseudo-swastika van de Afrikaner Weerstandsbeweging. Blanke leiders maken zich sterk voor een wit thuisland. Niemand weet waar dat paradijs moet komen, maar in rechtse kranten en blaadjes lees ik pleidooien voor de Karoo. Daar woont nog de zuivere Afrikaner, de Boer in gevecht met zijn grond. 'Karoo, die beloofde land,' zegt een kop in *Die Patriot*, de spreekbuis van de Konservatiewe Party (KP).

Dus op naar het beloofde land. Sophie zorgt voor de planten. Over de Cape to Cairo road, de droom van Cecil Rhodes (*Your hinterland lies there*, staat onder het beeld van Rhodes in de Compagniestuin in Kaapstad, maar hij lijkt verkeerd op zijn sokkel gezet want hij wijst naar zee). Nu is het de snelweg naar Johannesburg, achttienhonderd kilometer verderop. Voorbij Beaufort Wes passeren we 'die ouwapad', waar eens trekboeren en ontdekkingsreizigers van de Kaap naar de Oostgrens trokken. Hier en daar zien we nog een spoor tussen de bosjes.

Uit de lucht verbeeldde ik me een duidelijke streep te zien, alsof de wind een monument heeft geëts ter herinnering aan de eerste trekboeren op zoek naar weidegrond en wild. Aan hen dankt de Kaapprovincie haar huidige grenzen.

Zeventien jaar geleden lifte ik door de Karoo, razend over de hoofdweg maar verlangend naar een zijpad. Dit keer vloog ik eroverheen en toen het vertrouwde landschap onder

mij lag, gebeurde er iets vreemds in mijn hoofd. Mensen die ik in Nederland niet meer uit mijn geheugen kon opvissen, stonden me ineens helder voor de geest.

De bruine jongen in de bibliotheek in Kaapstad, het enige overheidsinstituut waar de apartheid nooit werd doorgevoerd. Hij heette Jacob en hij noemde zich zwart. Ik zat uren met hem op de trap te praten, want in de stad konden we nergens met elkaar eten. Hij haatte de Afrikaners en toch sprak en bestudeerde hij hun taal. Hij onderzocht de 'zwarte geschiedenis' van het Afrikaans en ontcijferde een Arabische religieuze tekst, geschreven in fonetisch Afrikaans opdat de imam zich voor de Kaapse slaven verstaanbaar kon maken. Het is de oudste tekst in het Afrikaans. Jacob wond zich erover op dat het Afrikaner nationalisme zich *die taal* had toegeëigend. Hij zei: 'Ik geloof dat er geen taal is in dit land, behalve dan de uitgestorven talen van de Khoikoi en de San (Bosjesmannen),* die onze ervaringen zo kan benoemen. De mensen, de dieren, het veld en vooral het onrecht.'

Ik hoorde Jacob weer praten en ik hoorde ook de stem van mijn oude hoogleraar uit Stellenbosch: W.E.G. Louw, de enige Afrikaner die bekakt Hollands sprak. En ik zag de gezichten van mijn medestudenten: de slurpende Liza die mij, na één dag in Zuid-Afrika, tijdens de koffiepauze zei: 'Ek hou nie van kaffers nie. Hoe kan ek my assosieer met bobbejane

* Toen de Hollanders de Kaap in bezit namen, troffen ze de Khoikoi aan de kust en de San in de binnenlanden. De eersten waren langer dan de tweeden. Ziekte, moord en slavernij hebben de twee volken nagenoeg uitgeroeid. Vermenging heeft hun oorspronkelijke trekken vrijwel uitgewist. Omdat het onderscheid tussen Khoikoi en San ook voor geleerden niet meer duidelijk is, spreekt men nu van Khoisan. Een zogenaamde kleurling kan Khoisan-achtergronden hebben, maar is veelal ook ontsproten aan een verbintenis tussen geïmporteerde slaven, zwarten en witten.

wat nie 'n vurk kan vashou nie.' De stopwoorden van mijn hospita in de Du Toitstraat: 'eeh eeh watse naam' en 'daardie klas van dinge'. En alle ruzies die ik met Eva had.

Haar praktijk in Kaapstad had een voordeur voor witte en een achterdeur voor zwarte patiënten. Ze leek zich zonder wroeging te schikken in de onzin van haar land. Nu heeft ze één voordeur en in haar wachtkamer zitten patiënten in alle kleuren, letterlijk, want bij mijn aankomst zat er een albino neger met een brandwond en een blanke punk met groen haar.

Eva kan zich bijna niet meer in vroeger verplaatsen, maar toen verdedigde ze haar achterdeur: 'Ze willen niet anders. Ze voelen zich niet thuis in een deftige wachtkamer. Ze zijn vaak ongewassen en het is onhygiënisch schone patiënten aan ze bloot te stellen.' Ze had gehoopt dat ik het zou begrijpen, dat mijn kritiek na een paar weken Zuid-Afrika zou afnemen. Ze liet me kennismaken met de complexiteit van haar land, ze reed met me naar de lokasie, nam me mee langs door drank aangetaste gezinnen, liet me praten met onderwijzers (hoger kende ze niet), arbeiders en ongeschoolden die elk geschil met een mes wilden beslechten. Ik kwam in een krot waar een meisje van veertien haar tweede kind van een onbekende vader baarde en Eva zei: 'Er is nog zo'n lange weg te gaan. Ze kunnen niet voor zichzelf zorgen. We moeten ze helpen.' Ik schold op haar helpende hand. Toch hielden we nog ingewikkeld van elkaar en we sloten telkens weer vrede boven tafel en in bed. Ze leerde me bobotie maken, een Kaaps-Maleis gerecht van lamsgehakt met noten, abrikozen en twaalf verschillende kruiden, en ze trakteerde me op ystervark-vel, het speldenkussen van het stekelvarken. Een geheim recept van de Landmans en een specialiteit van de Karoo. Vóór ons vertrek heeft ze haar moeder gebeld om een stekelvarken te laten vangen, want het vel moet eerst twee da-

gen in de azijn. ‘Hulle sal die distrik omkeer,’ zegt ze, ‘ze zien bijna nooit een buitenlander.’

Eva is gespannen. Ze komt nog maar weinig thuis. Een verblijf in het buitenland, haar doctorsgraad en haar intellectuele levensstijl hebben haar van haar familie vervreemd. Ze is de oudste thuis en haar jongere broers en zus schamen zich voor haar geleerdheid, waarom koos ze niet voor een leven op die plaas? Ze was het liefst gaan schilderen. ‘Maar,’ zegt ze, ‘jij kan nie die boere laat betaal dat ek kaal mense teken.’

Eva is ongetrouwd. Een uitzondering onder Afrikaners. De zwarten mogen aanrommelen, wie wit is onderwerpt zich aan het huwelijk. Zuid-Afrika heeft het hoogste percentage echtscheidingen ter wereld. Eva’s zus en nichtjes zijn allemaal voor hun twintigste getrouwd en de helft is gescheiden. De meesten wonen op de boerderij – die plaas – of in een dorp. Eva ziet het platteland liever door een lens.

Als we op een winderige heuvel staan en ze naar de zwarte, blauwe en roze schaduwen op de bergen wijst, zegt ze met toegeknepen oog en vinger op de cameraknop: ‘Verwacht niet te veel en hou je in. De Karoo is ontvolkt, droogte teistert de boeren. Er zijn al zoveel plase verlaten. Armoe heeft de mensen er niet verlichter op gemaakt.’

‘Ik zal schrijven en zwijgen,’ zeg ik.

‘Je moet kijken en niet zoveel vinden,’ zegt ze. ‘Aan meningen hebben we hier geen gebrek.’

Mijn vulpen hapert, de wind droogt de inkt sneller dan ik schrijf.

‘Wacht tot de warmte je hoofd zacht maakt, pas dan snap je deze wereld.’

Ze bukt en breekt takjes en halmen af, wrijft ze fijn tussen haar handen en laat me ruiken: terpentijn, mimosa, honing, zuring en zout. Deze leegte heet die veld en alles wat groeit zijn bossies, gele en bruine hei-achtige struikjes. Soetgras,

rooigras, Boesmangras, klein en wit hasballas (een vetplant met blaadjes in de vorm van hazenballen), bokhorings en kanniedood. Elke spriet roept een herinnering op. Kind-zijn op Swaelvlei (Zwaluwvallei), de familieplaas, tientallen kilometers van een dorp. Daar liep ze de eerste zeven jaar op blote voeten en nu weer moeten haar schoenen uit en knort ze tevreden als het eerste duweltjie, een tweetandig doorntje, in haar voetzool prikt. Een door de wind losgedroogde prikstruik klit zich vast aan haar jurk, 'n rolbos'.

De weg voor ons is een trillend zwembad. We rijden uren door hetzelfde landschap. De borden langs de weg, die naar een pad landinwaarts wijzen, vertellen hoe zwaar het boeren is in dit dorre veld: Houmoed, Droogfontein, Sandkuil, Stoppelvlei, Beskuitkuil, Droëput, Hongerfontein, Taaibos. 'Hier groeit de leegte hoog,' zei Eva's vader over deze streken.

Haar vader boerde achthonderd kilometer verderop, waar als het regent de grond goed geeft. Elke dag behalve zondag reed hij naar de vier uithoeken van zijn plaas, om te controleren of er geen tiekie van zijn land was afgekaapt. Op een dag vonden ze hem dood naast zijn paard. Hartstilstand, zijn onderlijf was aangevreten door een jakhals. Uys, de oudste zoon, nam de familieplaas over. Niet voor lang, want sinds pa's sterfdag bleef de regen op Swaelvlei uit. Hij verkocht de boel en boert nu aan de oostgrens, op de rand van de Ciskei.

Het vruchtbaarst is hier nog de mens. Of zoals een dronken man ons in een kroeg in Prince Albert zei: 'Geen bok, geen schaaap, geen gras, wel veertien kinderen. Ek boer maar op die enigste nat plekkie wat ek ken.'

Waar we stoppen, klagen de mensen over droogte. 'We zijn al vier duim regen achter,' zegt een man in De Rust, 'alle jongeren trekken weg, wat overblijft zijn hotnots. De Karoo verbruint, voor een mens is hier geen bezigheid.'

Wie niet meer boert, werkt aan de weg: seinpalen verven, windpompen repareren, werk dat elders door zwart en bruin wordt gedaan. 's Avonds hangen de mannen in de *take away*. Wit bij de kassa, bruin bij het raam. De Rust is te arm voor gescheiden lokalen. De rijken en de liberalen in de grote stad kunnen met de mond integratie belijden en apart gaan eten. Dit dorp moet één straat, één hotel, één snackbar met alle bewoners delen. Het lukt ze ogenschijnlijk ook nog, maar volgens Eva stemt iedereen *кр*. Hier is bruin nog een hotnot, zwart een kaffer, al weten ze allemaal beter. 'Pas op vir die kwaai volstruis,' waarschuwt de postmeester me als ik 's avonds langs de struisvogels loop, 'gister het hy nog die binnegoed van 'n kaffer, eh ekskuus tog, swartman uitge-trap.'

Eva vindt dat ik onhandig netjes doe. Ik laat de bruine werksters voorgaan in het hotel, en ze vallen dubbel van de lach: 'Ag nee baas, ag nee baas, toe.' Ik schud handen als een ouderling en de bedienden deinzen achteruit.

Eva schudde haar eerste zwarte hand pas in Amerika, toen ze daar na haar middelbare school een jaar studeerde. 'En ik schreef in mijn dagboek dat hij stonk. Ik schreef het in mijn kinderlijke onschuld en eerlijkheid, als een verdediging voor mijn onzekerheid, alsof die geur alles rechtvaardigde wat in ons land gebeurde. Dat dagboek heb ik nooit meer durven inzien.'

Nog steeds zegt ze je en jij tegen elke pompbediende, die als ze vullen dikwijls Pompie heten en als ze wassen Lappie. Namen die ze elkaar graag onderling geven of die de baas voor ze kiest. Zoals ook de meeste bedienden een mooie Engelse naam hebben omdat de inheemse namen een witte tong doen struikelen. 'Hoe heet je?' vroeg mijn hospita in Stellenbosch aan het nieuwe meisje dat zich kwam voorstellen. 'Simakahle Ndebele, mevrouw.' Haar tong klakte. 'Nou,

dat is te moeilijk, ik noem je voortaan Dusty.'

Na een paar dagen zeg ik ook maar je en jij, u is alleen voor de rechter. Er is zoveel waar je je spoedig bij neerlegt in dit land, ook omdat je je in je verzet zo dwaas voelt. Een eigenwijze Europeaan die de mensen hier weleens even zal leren hoe je met elkaar dient om te gaan en die zich stoort aan gedrag dat hij thuis niet wil zien, of die contact zoekt met mensen die hij in zijn eigen land vermijdt. Wanneer sprak ik voor het laatst mijn Turkse vuilnisman?

Langzaam leer ik Oom te zeggen tegen een blanke met wie ik op vertrouwde voet geraak. Oom tegen de boer in Rietbron, zittend op zijn stoep, pijp in de mond en velskoene aan zijn voeten, die vertelt dat hij geen opvolger voor zijn plaas kan vinden. Zelfs zijn knechten weigeren de pacht over te nemen, want 'watter bruinman wil nog op hierdie droëplek kom sit?'

Oom is de man in de koffiekroeg van Willowmore, die over zijn grote liefde vertelt. Zevenendertig jaar geleden in Suid-Wes ontmoet en op de ochtend van hun trouwen op weg naar de kerk verongelukt. Als teken van rouw en eeuwige liefde heeft hij toen zijn ringvinger afgesneden. Hij is al dertig jaar met een ander getrouwd. 'Maar na zo'n tijd kan je een vrouwmens niet meer weg doen.'

'Zoals een vinger?' vraag ik.

'Man, sy is kwaai, sy is 'n dooie been aan my lyf.'

Ik schud ze de hand en ze vertellen mij hun hele leven. Zoals meneer Kingwell, een Engelse boer die met ons door zijn plaasdagboek bladert. De eerste regel is van 1840, geschreven door zijn oupagrootjie, een van de eerste Engelse settlers in de Karoo. Meneer Kingwell *just boers for fun*. Zonen doen nu het werk. Zijn tong schoot hier wortel, insecten noemt hij gogga's, een luie knecht een asgat en als hij zich stoot zegt hij net als alle Afrikaners: 'Eina!'